

NATURA 2000 MOTOREM ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

<http://natura2000.org.pl>

Turystyka przyjazna środowisku jest na czasie

Jolanta Kamieniecka

Dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

Tytułem wstępu:

Główną przesłanką inicjatyw InE na rzecz ekologizacji turystyki jest

przekonanie o konieczności
**budowania pozytywnych relacji między
branżą turystyczną a ochroną środowiska.**

poprzez: - **rozwijanie tych relacji,**
- **kształtowanie wzorców zachowań**
- **utrwalanie postaw**

według **celów i zasad zrównoważonego rozwoju.**

Deklaratywnie stawiają sobie je prawie wszyscy:
- tak **politycy jak i praktycy,**
- zarówno **turystyki jak i ochrony środowiska.**

EKOLOGIZACJA TURYSTYKI

w działalności

Instytutu na rzecz Ekorozwoju

Gromadzenie wiedzy nt.:

„Zrównoważony rozwój a turystyka”

od **naświetlania istoty pojęcia i praktyki turystyki
przyjaznej środowisku**

poprzez

przekaz zasad zrównoważonego rozwoju do

regionów, produktów, przedsiębiorstw

turystycznych

pokształcenie ekokadr dla potrzeb turystyki.

Poglądy

dotyczące ekologizacji turystyki zawarto w opracowaniach :

- Strategia zagospodarowania przestrzennego Obszaru funkcjonalnego “Zielone Płuca Polski” wg zasad ekorozwoju. (1993)
- Zielone Płuca Europy – Zarys koncepcji. (1993)
- Problemy rozwoju turystyki proekologicznej w Polsce. (1994)
- (Eko)Turystyka zielonym rynkiem pracy. (1995)
- Ekopolityka w turystyce - raport o zmianach możliwych i potrzebnych. (1998)
- Program ekologizacji turystyki w Polsce - Forum dyskusyjne. (2002)
- Zazielenianie lokalnych rynków pracy w Polsce – wykorzystanie doświadczeń Unii Europejskiej. Zeszyt “Turystyka”. (2003)
- Aktualne – w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej – uwarunkowania kształtowania procesu ekologizacji turystyki w Polsce. Ekspertyza prawna. (2004)
- Prognoza oddziaływania na środowisko projektu “Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013”. (2006)
- Partnerstwo dla efektywności ekologicznej. (2006).
- Natura 2000 w edukacji szkolnej. Poradnik dla nauczycieli. (2007).
- Klimat i turystyka.(2009).

Pośrednio InE kształtuje
warunki rozwoju gospodarki turystycznej w kraju,
poprzez **oceny dokumentów strategicznych**,

m.in.:

- **“Ocena gospodarczych, środowiskowych i społecznych oddziaływań dla projektu Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006”. (2003)**
- **Prognoza oddziaływania na środowisko projektu “Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2007-2013”. (2005)**
- **“Stanowisko pozarządowych organizacji ekologicznych odnośnie projektu Programu Operacyjnego “Infrastruktura i Środowisko” na lata 2007-2013. (2006)**

*Często upominać się trzeba było o docenianie roli turystyki bardziej
niż środowisko przyrodnicze przed nią bronić.*

W naszej praktyce zadaje sobie pytanie:

**Co “ekolog”
o **biznesie** w turystyce
wiedzieć powinien**

a

**co organizator turystyki
o „**sprzedawaniu przyrody**”
wiedzieć musi?**

Szkolenia regionalne:

Co turystyka o Naturze 2000 wiedzieć musi?

Sieć europejskich obszarów chronionych Natura 2000 została wprowadzona w Polsce wraz z akcesją do Unii Europejskiej.

Cenne siedliska i gatunki chronione w systemie sieci Natura 2000

występują też i na terenach atrakcyjnych turystycznie.

Nowe wymogi ochronne terenów
cennych przyrodniczo to

= nowe wyzwanie,
dla działających na tych terenach
organizatorów turystyki,

bowiem

wymaga się od przedsiębiorstw turystycznych
dopasowania ich działalności do wymogów
prawidłowego gospodarowania według
ogólnoeuropejskich zasad, odnoszących się
do sieci Natura 2000.

Główne cele tworzenia sieci Natura 2000

powstrzymanie wymierania
gatunków zwierząt i roślin oraz
zaniku ważnych siedlisk
przyrodniczych
na obszarze Unii Europejskiej,

ochrona pełnego spektrum
różnorodności biologicznej
na obszarze Unii Europejskiej.

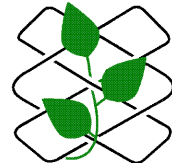
Obszary Natura 2000 są prawem chronione!

**- ustanawiane są w Polsce
w oparciu o Ustawę o ochronie
przyrody z 16 kwietnia 2004 r.
(z późniejszymi zmianami).**

Zasadniczą podstawą powoływania obszarów Natura 2000 są przepisy prawne Unii Europejskiej zapisane w 2 dyrektywach

- w Dyrektywie Rady 92/43/EWG o ochronie siedlisk przyrodniczych oraz dziko żyjącej fauny i flory z dnia 21 maja 1992 r. – tzw. D. „Siedliskowej” (HD)
- w Dyrektywie Rady 79/409/EWG w sprawie ochrony dziko żyjących ptaków z dnia 2 kwietnia 1979 r. – tzw. D. „Ptasiej” (BD)

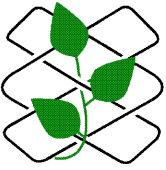
Ranga ochrony w sieci Natura 2000 = atrakcyjność turystyczna ?

Ochrona przyrody na obszarach Natura 2000
nakierowana jest na **określone**
ważne w skali Europy gatunki i siedliska

– podstawowym wymogiem jest dbanie
o zachowanie odpowiednich warunków ich życia

Jak zmierzyć za to odpowiedzialność turystyki
????

Nowe tereny chronione ?

O ile wzrasta ich powierzchnia łącznie?

Odpowiedź:

tzw. obszary „siedliskowe” + tzw. obszary „ptasie” =
2 rodzaje obszarów Natura 2000, ale

nie dodaje się ich powierzchni !

Oba typy tych obszarów często pokrywają się
(w całości lub częściowo) – nie można więc sumować
ich powierzchni.

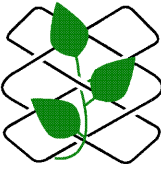
Dodatkowo – występują w parkach narodowych
i krajobrazowych lub rezerwatach przyrody.

Kiedy przyrodnicy pomyślą o turystyce ?

Nie - na etapie tworzenia sieci Natura 2000 !

- Obszary Natura 2000 wyznaczane są wyłącznie w oparciu o dane przyrodnicze – inne względy (społeczne i ekonomiczne) nie mogą być brane pod uwagę podczas ich wyznaczania i powoływania.

Sieć Natura 2000 a dotychczasowe systemy ochrony przyrody

Sieć Natura 2000 nakłada się na dotychczasowe systemy ochrony przyrody

**Obszary Natura 2000 - na tereny już wcześniej chronione.
w sumie:**

Obszary objęte ochroną przyrody (bez Natury 2000) zajmują w Polsce ok. 32% powierzchni kraju (parki narodowe i rezerваты ok. 1,5% pow. kraju, a łącznie z parkami krajobrazowymi ok. 9,5%).

Natura 2000 pojawia się też na terenach, gdzie dotąd nie było żadnych form prawnej ochrony przyrody.

To dla ich turystyki szansa

czy zagrożenie?

Co dalej ?

- Sieć Natura 2000 jest nadal
uzupełniana.

Ostateczne **wyznaczenie lądowej części** sieci
Natura 2000 w UE planowane jest na koniec
2010 r.

Listy te nigdy nie zostaną całkowicie zamknięte !

**Turystyka ma się tym martwić,
czy upomnieć o kontynuację prac
= o nowe obszary ?**

Zobowiązania państwa członkowskiego UE i jego instytucji w odniesieniu do Natury 2000

Poza stricte ochronnymi, to:

- **nie dopuszczanie do realizacji planów
i przedsięwzięć zagrażających integralności
obszarów**

Powyższe i wszystkie inne zobowiązania trzeba
brać pod uwagę w ramach rozwoju sektora
turystycznego, bowiem

**ochrona walorów przyrodniczych
= ochrona walorów turystycznych.**

Warunki gospodarczego wykorzystywania obszarów Natura 2000 **= odpowiedzialny biznes**

Regulacje prawne:

- ustawa o ochronie przyrody (art. 33-37)
- dyrektywa „siedliskowa” (art. 2 i 6)
- Łamanie prawa nie wynika z pojawiania się jego nowych przepisów, kryteriów oceny czy uwarunkowań postępowania

**Wiele przedsięwzięć budzących obawy
o stan środowiska przyrodniczego
polega na łamaniu prawa.**

Turystyczne wykorzystywanie obszarów Natura 2000 a ich prawo do ochrony

wymaga by dostosować:

- intensywność ruchu turystycznego = **nie tylko wielkość lecz częstotliwość**
- terminy penetracji turystycznej = **zgodność z kalendarzem biologicznym, a nie tylko sezonowością urlopowo-wakacyjną turystyki**
- lokalizowanie inwestycji turystycznych = **zgodnie z procedurami i „sztuką” integracji, harmonii, współfunkcjonowania.**

Oczekiwania w stosunku do sektora turystycznego

Wdrażanie Konwencji o różnorodności biologicznej należy też do turystyki !?

Wytyczne w sprawie zrównoważonej turystyki (CBD Guidelines on Sustainable Tourism) mają być w odpowiedni sposób zaadoptowane i wdrażane przez **wszystkich kluczowych interesariuszy sektora turystycznego**

Należy **promować i wykorzystywać** dobre przykłady działań z zakresu **zrównoważonej turystyki**.

Jak to czynić na obszarach Natura 2000 ?

10 lat porad i praktyki

Podpowiadają jak realizować zasady zrównoważonego rozwoju w turystyce.

Europejska Karta Zrównoważonej Turystyki (KZT) na obszarach chronionych (The European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas) – 1999

PAN PARKS - Zasady i kryteria – 1999

Inicjatywa organizatorów turystyki (The Tour Operators' Initiative for Sustainable Tourism Development) – 1999

NOWA WIEDZA czy BRAK ZROZUMIENIA **programu Natura 2000 ?**

Panuje powszechne przekonanie, że pod ochroną znajdują się nowe wielkie obszary jak parki krajobrazowe lub, że ta nowa forma ochrony to nowe rezerваты,

gdzie nic turystyce nie wolno robić...

Być może podświadomie, myślą w ten sam sposób i rolnicy, leśnicy... i przyrodnicy nie wtajemniczeni w tworzenie i wdrażanie tej koncepcji.

Brak dobrego rozeznania co do istoty ochrony najcenniejszych siedlisk i ostoi w Polsce przynosi reakcje:

Natura 2000 przeszkadza, zagraża, straszy.

Już sama koncepcja uznana jest, przez zaskoczonych nią,
za konfliktogenną.

“W starych krajach UE, pomimo starannie przygotowanej akcji informacyjnej, pierwsze reakcje samorządów były na ogół negatywne i to dokładnie z tych samych co u nas powodów. Sytuacja zmieniła się, gdy przysły pierwsze, wymierne korzyści z położenia gmin w ostojach: znaczące dopłaty dla rolników, dofinansowanie inwestycji infrastrukturalnych, wzrost ruchu turystycznego i swojego rodzaju nobilitacja regionu. Dziś we Francji niektóre gminy z własnej inicjatywy starają się o powiększenie ostoj, przeciwko którym początkowo protestowały. Żeby być w zgodzie z rzeczywistością trzeba przyznać, że zdarzają się również sytuacje odwrotne”.

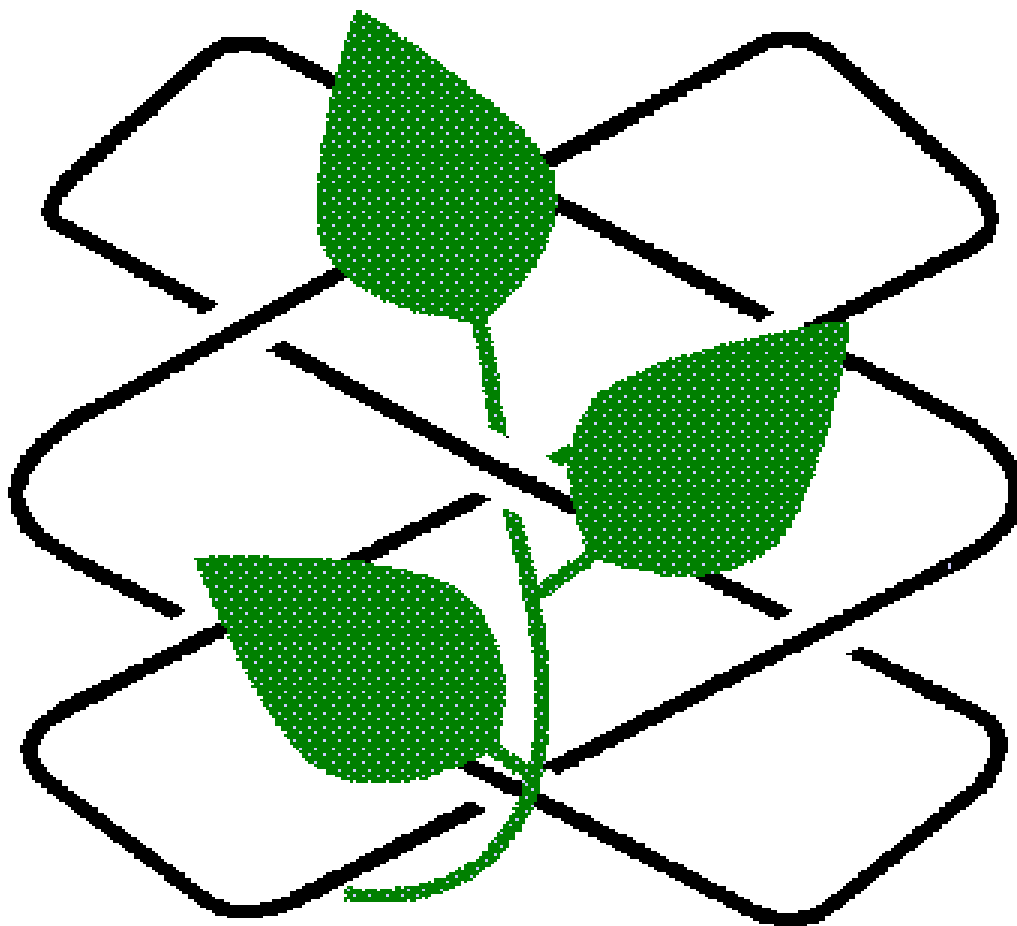
(A. Madejski 2007)

**Czy nasz stosunek do Natury 2000
też się zmieni ?**

**TURYSTYKA PRZYJAZNA
ŚRADOWISKU
JEST NA CZASIE**

POMOGĄ NAM

ZIELONE TRENDY

Kalendarium wydarzeń

turystyki przyjaznej środowisku (1)

- 1992 - Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro - pierwsze konkretne działania w dziedzinie turystyki zrównoważonej na forum międzynarodowym
- 1995 - “Środowisko dla Europy”, Konferencja Ministrów Ochrony Środowiska w Sofii, podpisano Paneuropejską Strategię Ochrony Różnorodności i Krajobrazu; Priorytet Działań II zakłada cele strategiczne w dziedzinie proekologicznej polityki turystycznej.
- 1995 - Agenda 21 dla Podróży i Przemysłu Turystycznego (*Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry*) = Światowa Rada Podróży i Turystyki WTTC oraz Światowa Organizacja Turystyki wspólnie z Radą Ziemi - zasady zrównoważonego rozwoju turystyki opracowane przez 2 największe międzynarodowe organizacje turystyczne
- 1997 - Deklaracja Berlińska “Różnorodność biologiczna i zrównoważona turystyka podpisana na Konferencji Ministrów Ochrony Środowiska”. Kraje europejskie, a wśród nich Polska, zobowiązały się, że priorytety turystyki przyjaznej dla środowiska będą wdrażane do narodowej polityki gospodarczej w każdym z państw.

Kalendarium wydarzeń

turystyki przyjaznej środowisku (2)

Przełom XX/XXI wieku – staje się niemal standardem uwzględnianie turystyki zrównoważonej w strategiach, deklaracjach, planach działań różnej rangi i zasięgu

Założenia turystyki przyjaznej dla środowiska są uwzględniane w kluczowych programach i dokumentach, wyznaczających kierunek polityce ochrony środowiska na świecie i w Europie:

Rok 2001

- Konwencja na rzecz Bioróżnorodności UNEP. **2001**
- VI Plan Unii Europejskiej na rzecz Ochrony Środowiska. **2001**
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju dla Unii Europejskiej “Zrównoważona Europa dla lepszego świata”. **2001**

Kalendarium wydarzeń turystyki przyjaznej środowisku (3)

2002 - Międzynarodowy Rok Ekoturystyki – ogłoszony przez UNEP (Program Narodów Zjednoczonych na rzecz Środowiska) i Światową Organizację Turystyki UNWTO.

2002 - Szczyt Ekoturystyki w Quebec w Kanadzie, z udziałem 132 krajów (reprezentowanych przez 1000 osób) przyniósł Deklarację o Ekoturystyce z Quebec (Quebec Declaration on Ecotourism).

2002 - Światowy Szczyt na rzecz Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu – uznał zrównoważoną turystykę za jeden z priorytetowych kierunków rozwoju gospodarczo-społecznego na świecie w pierwszej dekadzie nowego tysiąclecia.

Rok 2002

Ekologizacja turystyki - trendy

Przełom XX i XXI w. przyniósł wiele międzynarodowych deklaracji, konwencji i strategii dotyczących turystyki i środowiska, które mają nakłaniać do ekologizacji turystyki światowej.

- Orędzie Jana Pawła II na XXIII Światowy Dzień Turystyki 2002 – Watykan, 2002 r.,

*“Trzeba zatem zachęcać do turystyki w formach odznaczających się większym szacunkiem dla środowiska, większym umiarkowaniem pod względem korzystania z bogactw naturalnych i większą odpowiedzialnością za kultury lokalne. Tego rodzaju formy zakładają, co oczywiste, silną motywację etyczną, opierającą się na przekonaniu, że **środowisko jest domem wszystkich**, a zatem dobra naturalne przeznaczone są dla tych, którzy korzystają z nich teraz, jak również dla przyszłych pokoleń”*

UE - strategie i działania

- **19 października 2007: Komunikat Komisji Europejskiej – Agenda dla zrównoważonej i konkurencyjnej turystyki europejskiej**
Konkluzja: wszyscy interesariusze mają działać na rzecz trwałości i konkurencyjności Europy jako najbardziej atrakcyjnej turystycznej destynacji.
Raport z działań w roku 2011.
- **7 października 2008: Deklaracja w sprawie Europejskiej Sieci Modelowych Ośrodków Turystycznych na rzecz zrównoważonej turystyki EDEN**

2007 - 2008

Świadomość ekologiczna a turystyka - trendy

Filozofowie mówią:

Ogólnoswiatowa zmiana w mentalności współczesnego człowieka tzw. **“powrót do natury”**, to fenomen końca XX w.

(Skolimowski H., Waloszczyk K.)

Badania rynku wykazują:

Postępuje wzrost poziomu świadomości ekologicznej turystów **głównie z krajów wysoko rozwiniętych** gospodarczo

(Górka K., Poskrobko B., Radecki W.)

Ekolodzy podchwytyją:

Nowa filozofia życia, przyjazna naturze i wartościom ludzkim, wyznacza człowiekowi rolę opiekuna świata, **odpowiedzialnego** za los życia na Ziemi.

Turystyczne podejście do Natury 2000 = Obszary Natura 2000 ekskluzywnym walorem turystycznym

Czy da się udowodnić taką tezę?

Gospodarowanie zasobami przyrodniczymi Polski wedle nowoczesnych wymogów jest sprawą deklaratywnie dla wielu niezmiernie ważną, ale również dla wielu trudną.

Nowe wymogi, technologie i sposoby zarządzania, w tym wykorzystywania walorów turystycznych, rodzą konieczność stosowania dotąd mało znanych praktyk.

Taką sytuację w turystyce stwarza zarządzanie obszarami cennymi przyrodniczo

- Kiedyś rezerwatami, parkami narodowymi i krajobrazowymi
- Obecnie - obszarami Natura 2000.

Turystyka zrównoważona a ekoturystyka

Natura 2000 to koncepcja kojarzona najszybciej z Ekoturystyką.

Czy tak ma być rzeczywiście?

Turystyka zrównoważona jest szerszym pojęciem i daje szersze podejście do relacji turystyki ze środowiskiem, społeczeństwem i gospodarką

Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO):

turystyka zrównoważona, to koncepcja rozwoju przemysłu turystycznego w skali globalnej, która odnosi się zarówno do masowych, jak i niszowych form turystyki oraz do wszystkich miejsc penetracji turystycznej na świecie.

Na tym tle łatwiej jest znaleźć właściwą interpretację istoty ekoturystyki od jej wymiaru w postaci dalekich egzotycznych wypraw po wycieczki do obszarów Natura 2000 w celu podglądania np. nietoperzy lub poznawania osobliwych siedlisk, godnych uwagi nie tylko przyrodników.

PRZYKŁAD NISZOWY?

pt. Bezpośrednie sąsiedztwo obszaru Natura 2000 atutem dla działalności gospodarstw agroturystycznych

Sąsiedztwo Natury 2000 to:

- Gwarancja zachowania naturalnych walorów przyrodniczych przy jednoczesnym zapewnieniu warunków do wypoczynku w czystym środowisku,
- Wzrost atrakcyjności gospodarstw z względów przyrodniczych.

Gospodarstwo agroturystyczne Rörbo Gard, Szwecja

Rörbo Gård – dom nad jeziorem

Od 2002 roku gospodarstwo agroturystyczne

- Adres: Rörbo 104
73050 Skultuna
środkowa Szwecja,
- Położone w odległości 8 km od dwóch obszarów o międzynarodowym znaczeniu, należących do europejskiej sieci Natura 2000: Spartån o powierzchni 11 ha (kod: SE0620232) oraz jeziora Rörbo (Rörbosjön, kod: SE0250154) o powierzchni 213,5ha,
- Obszary specjalnej ochrony ptaków jak i specjalnej ochrony siedlisk.

Gospodarstwo agroturystyczne Rörbo Gard, Szwecja

Fot 1.

http://www.rorbogard.se/images/stories/Gula_huset.png

Gospodarstwo agroturystyczne Rörbo Gard, Szwecja- położenie

<http://www.rorbogard.se/images/stories/karta.gif>

Gospodarstwo agroturystyczne Rörbo Gard-

opis przyrodniczy

- Teren Rörbosjön charakteryzuje się występowaniem siedlisk wymienionych w dyrektywie siedliskowej, w tym siedlisk o znaczeniu priorytetowym (oznaczone gwiazdką):
 - 3150 Naturalne jeziora eutroficzne z roślinnością typu *Magnopotamion* lub *Hydrocharition*,
 - 6270 * Fennoskandyjskie nizinne bogate gatunkowo murawy suche do mezoicznych,
 - 6410 Łąki z *Molinia* na kredzie, torfie i glinie (*Molinion caeruleae*),
 - 7140 Torfowiska przejściowe i trzęsawiska,
 - 9080 * Fennoskandyjskie liściaste lasy bagienne.
-
- Liczne gatunki ptaków wymienione w dyrektywie „ptasiej”, m.in.:
 - Perkoz rogaty (*Podiceps auritus*),
 - Trzmielojad (*Pernis apivorus*),
 - Orzeł przedni (*Aquila chrysaetos*),
 - Łabędź czarnodzioby (mały) (*Cygnus columbianus bewickii*),
 - Puszczyc uralski (*Strix uralensis*).

„Rörbo Gard- przygoda dla ornitologów i miłośników natury”

Fot 2.

<http://www.rorbogard.se/images/stories/flacksjon.jpg>

Gospodarstwo agroturystyczne Rörbo Gard- struktura działalności

- Wynajmowanie ponad stuletniego domku z ogrodem,
- Catering w rozliczeniu dniowym lub tygodniowym,
- Produkcja ekologicznej wołowiny i jagnięciny (zwierzęta od urodzenia hodowane w „Rörbo Gard” przy zastosowaniu naprzemiennego systemu wypasu krów i owiec, co zmniejsza zakażenia zwierząt pasożytami. Własna ekologiczna pasza zapewnia specjalny smak mięsa),
- Sprzedaż wełny owczej.

Gospodarstwo agroturystyczne Rörbo Gard- oferta

- **Całodniowe wędrówki,**
- **Kąpiel w leśnym jeziorze,**
- **Obserwowanie ptaków,**
- **Łowienie ryb,**
- **Zbieranie jagód w lesie,**
- **Jazda konna, na rowerze**
- **Polowanie na małą zwierzynę,**
- **Pływanie łódką,**
- **Jazdę na łyżwach po zamrożonym jeziorze,**
- **Narciarstwo biegowe,**
- **Przebywanie ze zwierzętami gospodarskimi,**
- **Opiekę nad zwierzętami i udział w codziennej pracy w gospodarstwie,**
- **Możliwość dowiedzenia się jak powstaje ekologiczna żywność.**

Gospodarstwo agroturystyczne Rörbo Gard- oferta

Fot 3.
<http://www.rorbogard.se/images/stories/jake.jpg>

Fot 4.
<http://www.rorbogard.se/images/stories/fishing.jpg>

Diagnoza, dylematy czy wnioski?

- Potrzeba jest więcej dobrej woli faktycznego wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju poprzez turystykę - nawet szerzej niż w samej turystyce, by zainteresowanie Naturą 2000 było autentyczne.
- Trzeba wzmocnić wiedzę o Naturze 2000 i o tym co można w turystyce z “nią” zrobić - bez wstydu, bo to dla wielu nowa problematyka.
- Potrzebna jest integracja polityk turystycznej i ochrony środowiska w odniesieniu do regionów z obszarami Natury 2000.
- Potrzebna jest (może ?) harmonizacja prawa tj. POŚ i turystycznego, by nie pozostawiać sytuacji niejasnych w regionach turystycznych przyrodniczo cennych.
- Potrzebne jest wspólne wypracowanie planu i metod współdziałania organizacji turystycznych i ekologicznych, jako pozarządowego udziału we wdrażaniu sieci Natura 2000, z pożytkiem ekologicznym i ekonomicznym dla społeczeństwa.
- Potrzebna jest specjalistyczna informacja o Naturze 2000 dla branży i klientów turystyki.

Propozycje:

- Należy przystąpić niezwłocznie do szkoleń w zakresie tworzenia proekologicznych produktów w regionach powiązanych z obszarami Natury 2000 – Czy Natura 2000 może być marką?!!!!
- Potrzebne jest nawiązanie współpracy samorządów terytorialnych i gospodarczych z posiadającymi doświadczenie i kompetencje PK, PN, organizacjami ekologicznymi krajowymi i zagranicznymi, dla potrzeb edukacji i praktyki stosowania się do zasad gospodarowania w obszarach Natury 2000
- Zaproponować można kolejne spotkania seminaryjno-szkoleniowe z udziałem PK, PN i organizacji ekologicznych oraz doświadczonych w ekotursytyce przedstawicieli branży turystycznej – z zaproszeniem ekspertów zagranicznych.
- Nauki, wymiany poglądów i doświadczeń, gorących dyskusji i debat nigdy nie za wiele.

Post scriptum zamiast motto:

**Turystyka przyjazna środowisku
jest na czasie,
ale ...**

**„Działalność gospodarcza człowieka
okazałaby się mało opłacalna,
gdyby Matka Natura wystawiała
rachunki za użytkowanie jej
zasobów.”**

Zapraszam do dyskusji

Jolanta Kamieniecka

j.kamieniecka@ine-isd.org.pl

Odwiedź Portal informacyjno - edukacyjny
o turystyce w sieci Natura 2000

<http://www.natura2000.org.pl>